
ТЕОРИЯ ЖУРНАЛИСТИКИ

THEORY OF JOURNALISM

УДК 070(043.3) + 808.26(043.3)

БЕЛАРУСКІ МЕДЫЯТЭКСТ: ВЫТОКІ І СУТНАСЦЬ

Ю. В. МАЛИЦКІ^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Аналізуюцца гістарыяграфічныя падыходы да вызначэння вытокаў айчынай журналістыкі. Разглядаюцца гістарычныя ўмовы і акалічнасці ўзнікнення першага беларускага медыятэксту. Вызначаюцца сутнасць і асноўныя характарыстыкі беларускага медыятэксту, што фарміруюць яго анталагічныя асаблівасці як сацыяльнага, інфармацыйнага і лінгвістычнага феномена.

Ключавыя словы: медыялінгвістыка; медыятэкст; журналістыка; беларуская журналістыка; гісторыя беларускай журналістыкі.

Падзяка. Аўтар выражае шчырую ўдзячнасць свайму навуковаму кансультанту – доктару філалагічных навук, прафесару Віктару Іванавічу Іўчанкаву – за дапамогу ў падрыхтоўцы артыкула і крытычныя заўвагі.

БЕЛОРУССКИЙ МЕДИАТЕКСТ: ИСТОКИ И СУЩНОСТЬ

Ю. В. МАЛИЦКИЙ¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Анализируются историографические подходы к определению истоков отечественной журналистики. Рассматриваются исторические условия и обстоятельства возникновения первого белорусского медиатекста. Определяются сущность и основные характеристики белорусского медиатекста, формирующие его онтологические особенности как социального, информационного и языкового явления.

Образец цитирования:

Маліцкі ЮВ. Беларускі медыятэкст: вытокі і сутнасць. *Журнал Белорусского государственного университета. Журналистика*. 2024;1:4–10.
EDN: ZX SXIJ

For citation:

Malitski YuV. Belarusian media text: origins and essence. *Journal of the Belarusian State University. Journalism*. 2024; 1:4–10. Belarusian.
EDN: ZX SXIJ

Автор:

Юрый Вячаслававіч Малицкий – кандидат филологических наук; доцент кафедры медиалингвистики и литературного редактирования факультета журналистики.

Author:

Yuri V. Malitski, PhD (philology); associate professor at the department of media linguistics and editing, faculty of journalism.
malitski@bsu.by
<https://orcid.org/0000-0003-1315-5178>

Ключевые слова: медиалингвистика; медиатекст; журналистика; белорусская журналистика; история белорусской журналистики.

Благодарность. Автор выражает искреннюю благодарность своему научному консультанту – доктору филологических наук, профессору Виктору Ивановичу Ивченкову – за помощь в подготовке статьи и критические замечания.

BELARUSIAN MEDIA TEXT: ORIGINS AND ESSENCE

Yu. V. MALITSKI^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliezhnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

The article analyses historiographic approaches to determining the origins of domestic journalism, examines the historical conditions and circumstances of the appearance of the first Belarusian media text. The essence and main characteristics that form the ontological features of the Belarusian media text as a social, informational, and linguistic phenomenon are determined.

Keywords: media linguistics; media text; journalism; Belarusian journalism; history of Belarusian journalism.

Acknowledgements. The author expresses sincere gratitude to his scientific consultant, doctor of science (philology), full professor Viktor I. Ivchankaw for his assistance in preparing the article and critical comments.

Уводзіны

Пашырэнне паняцця «медыя» ў апошнія дзесяцігоддзі відавочнае, як і набыццё гэтым тэрмінам высокачастотнага выкарыстання і паступовае выцясненне абрэвіятур СМІ (сродкі масавай інфармацыі) і СМК (сродкі масавай камунікацыі) з навукавай сферы і вучэбна-метадычнай практыкі. Як заўважае М. Ю. Казак, «...сэнсавае напаміненне тэрміна *медыя* (ад лац. “media”, “medium” – сродак, спосаб, пасрэднік) дазваляе называць медыятэкстам любы носьбіт інфармацыі, пачынаючы ад наскальных малюнкаў, традыцыйных кніг, твораў мастацтва і заканчваючы суперсучаснымі феноменамі тэхнічнага прагрэсу. Аднак як агульны тэрмін медыятэкст замацаваўся менавіта за тэкстамі масавай камунікацыі»¹ [1, с. 320].

Лексема «медыя» знайшла адлюстраванне ў беларускіх лексікаграфічных працах у другім дзесяцігоддзі ХХІ ст.: у выданні «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы» (2016) яна мае значэнне ‘сродкі масавай камунікацыі’². Абрэвіатура СМІ ў беларускім літаратурным маўленні не кадыфікавалася. Ні ў выданні «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» (1977–1984), ні ў выданні «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы» намінацыя не зафіксавана. В. І. Іўчанкаў падкрэслівае, што гэты «тэрмін доўга не прызнаваўся ўкладальнікамі тлумачальных слоўнікаў і падаваўся толькі ў спецыялізаваных выданнях – даведніках па журналістыцы і тэлекамунікацыі, фінансах, юрыспрудэнцыі, эканоміцы і праве, ідэаграфічным слоўніку» [2, с. 162].

У слоўніках рускай мовы лексема «медыя» займае трывалае месца з канца ХХ ст. Абрэвіатура СМІ

прыведзена ў выданні «Вялікі тлумачальны слоўнік рускай мовы» (2014). Паводле даных Нацыянальнага корпусу рускай мовы (НКРМ), у рускамоўнай камунікацыйнай прасторы з 1995 г. адзначаецца ўстойлівы рост выпадкаў выкарыстання лексемы «медыя» ў дачыненні да суб’ектаў інфармацыйнага ўзаемадзеяння. З пачатку 2000-х гг. тэмпы гэтага росту павялічваюцца, а найбольшая яго дынаміка назіраецца з 2010 г. Ужыванне абрэвіатуры СМІ ў грамадскім дыскурсе, паводле НКРМ, дэманструе павольны, але стабільны рост з канца 1970-х гг. Найбольшы колькасць ўздым прыпадае на 1992–2001 гг. З пачатку 2000-х гг. рост прыпыняецца. Адэкватна вызначыць характар і дынаміку выкарыстання абрэвіатуры СМК у дачыненні да сродкаў масавай камунікацыі не прадстаўляецца магчымым з прычыны яе аманіміі з распаўсюджанымі скарачэннямі рускамоўных выразаў «система менеджмента качества», «стрельбовый моделирующий комплекс» і інш. Але нават з улікам гэтага факта агульная колькасць выпадкаў выкарыстання названага паняцця, паводле НКРМ, неістотная ў параўнанні з колькасцю словаўжыванняў лексемы «медыя» і абрэвіатуры СМІ. Тэндэнцыя, якая была зафіксавана ў выніку аналізу частаты выкарыстання апошніх у рускамоўных тэкстах рознай накіраванасці, пацвярджае думку аб тым, што тэрмін «медыя» паступова замяняе сабой абрэвіатуру СМІ ў інфармацыйнай прасторы: «Выцясненне цяжкаважнага і для ўспрымання (абрэвіацыя), і для напісання (вялікія літары) СМІ словам *медыя* можна лічыць натуральным» [2, с. 162].

¹Тут і далей пераклад наш. – Ю. М.

²Медыя // Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. І. Л. Капылова. Мінск : Беларус. энцыкл. імя Петруся Броўкі, 2016. С. 426.

Беларускія корпусныя рэсурсы сёння, на жаль, не даюць магчымасці прасачыць дынаміку выкарыстання слова «медыя», абрэвіятур СМІ, СМК у шырокай камунікатыўнай практыцы. Часам у літаратурным і гутарковым маўленні ўжываецца лексема «масмедыя», якая мае значэнне «сродкі масавай інфармацыі» і атаясамліваецца з паняццем «медыя».

Тэарэтычныя асновы даследавання

Сэнсавую спецыфіку феномена медыятэксту фарміруюць найперш асаблівасці кагнітыўнага і персуазыўнага планаў. Кагнітыўны план забяспечваецца рэалізацыяй функцыі інфармавання і вызначае такую тэкставую характарыстыку, як дакументальнасць. Персуазыўны план фарміруецца за кошт аўтарскай інтэнцыі ўздзеяння на рэцыпіента. Такая інтэнцыя дапаўняе функцыю перадачы інфармацыі і звязваецца з прагматычнымі ўстановамі і акіялагічнымі катэгорыямі. Яна спрыяе асэнсаванню фактаў, аб якіх паведамляецца, з пазіцый сацыяльных каштоўнасцей, актуальных у канкрэтны час у пэўнай грамадскай супольнасці. Комплексны ўплыў прадукту журналісцкай дзейнасці накіраваны не толькі на адэкватнае ўспрымання асобным чалавекам фактаў матэрыяльнага свету, але і на ўзгадненне этычных, ідэалагічных, паводзінавых і іншых устаноў масавай аўдыторыі. На думку Г. В. Лазуцінай, «...журналістыка выступае ў гісторыі і як сацыяльны інстытут, і як грамадская дзейнасць, якая абумоўлівае з дапамогай актуальнай інфармацыі сувязь асобных індывідаў з сукупнасцю новых змен у грамадстве, з дынамікай навакольнага свету. Яна каардынуе тэмпы сацыяльнага жыцця з рытмамі індывідуальнага існавання і, забяспечваючы іх паралелізм, сінхранізацыю і пэўную інтэграцыю, выконвае разнастайныя функцыі арыентацыі індывідаў у соц്യуме»³.

У працэсе гістарычнага развіцця медыятэкст прайшоў шлях ад лапідарных паведамленняў камерцыйнага характару, разлічаных на абмежаваную групу людзей, да высокатэхналагічнай мультымедычнай з'явы поліфункцыянальнага прызначэння з патэнцыяльна глабальным ахопам аўдыторыі. З улікам магчымасцей тыражавання і трансляцыі медыятэксту, якія вельмі ўзраслі, многія сучасныя даследчыкі вымушаны па-новаму акрэсліваць яго сутнасць і, як вынік, назву: «Масавасць дасягаецца тыражаваннем тэкстаў, што набывае назву масавага інфармацыйнага прадукту» [3, с. 59].

Храналагічныя аспекты ўзнікнення і станаўлення журналістыкі і журналісцкага тэксту як функцыя-

Прафесар В. І. Іўчанкаў заўважае, што гэты тэрмін «смантычна празмерны: у перакладзе ён абазначае масавыя сродкі масавай інфармацыі» [2, с. 164]. Такім чынам, найбольш удалым тэрмінам для абазначэння сродкаў масавай камунікацыі і прыдатным канструктам для пабудовы вытворных тэрміналагічных паняццяў можна лічыць форму «медыя».

нальнай адзінкі грамадскай камунікацыі застаюцца дыскусійнымі. Адсутнасць агульнага падыходу да вызначэння пачатку развіцця такога тэксту абумоўлена супярэчнасцю поглядаў на яго базавыя крытэрыі. «Адны даследчыкі звязваюць гісторыю журналістыкі з гісторыяй развіцця сродкаў камунікацыі. Іншыя – з гісторыяй развіцця кнігадрукавання»⁴.

Некаторыя гістарыёграфы журналістыкі разглядаюць адпаведны тэкст як форму ўвасаблення выказвання, напоўненага грамадзянскім пафасам, і на гэтай падставе бачаць яго вытокі ў рытарычных палемічных творах антычнай эпохі і часоў зараджэння дзяржаўнасці. У такім кантэксце гаворка ідзе пра так званую пражурналістыку (або протажурналістыку) – «...адну з форм камунікацыі, якая фактычна стала першай ступенню з'яўлення журналістыкі самой па сабе. Прыстаўка “пра” абумоўлена тым, што дадзеная дзейнасць была пазбаўлена найважнейшага атрыбута сучаснай журналістыкі, болей звыклай нам, – масавай камунікацыі» [4, с. 25].

Многія навукоўцы, беручы пад увагу сэнсаватэхналагічныя паказчыкі выданняў (напрыклад, інфармацыйны характар зместу, серыйнасць выхаду і інш.), часам узнікнення журналістыкі і адпаведнага тэксту называюць XVI ст. На думку Р. У. Пруцкова, «...неабходнасць атрымання апэратыўнай інфармацыі як у гаспадарчай, так і ў палітычнай галіне прывяла да таго, што ў буйных гандлёвых гарадах і палітычных цэнтрах у канцы XVI ст. сталі з'яўляцца інфармацыйныя лісткі, якія паведамлялі аб правядзенні кірмашоў, аб кошце, аб прыбытцях тавараў у порт, а таксама рукапісныя газеты, закліканыя задаволіць “інфармацыйны голад”. Папярэднікамі першых газет сталі венецыянскія рукапісныя газеты, якія ўзніклі ў гэтым буйным эканамічным і фінансавым цэнтры Еўропы ў другой палове XVI ст. Слова “газета”, што ўвайшло ў большасць еўрапейскіх моў, паходзіць ад назвы старажытнай мелкай венецыянскай манеты (gazzetta), якую чытачы плацілі за гэты інфармацыйны лісток»⁵. Першыя падобныя выданні насілі рукапісны характар, што выступае прынцыповым момантам у гісторыка-тэх-

³Лазутина Г. В. Журналистское познание мира // Основы творческой деятельности журналиста : учебник / ред.-сост. С. Г. Корконосенко. СПб. : Знание, 2000. С. 68.

⁴Чутчева А. В. История зарубежной журналистики : учеб.-метод. пособ. : в 2 ч. Ч. 1. От пражурналистских явлений до конца XVIII века [Электронный ресурс]. Барнаул : АлтГУ, 2018. 1 электрон. опт. диск (DVD).

⁵Пруцков Г. В. Введение в мировую журналистику: от Античности до конца XVIII века : учеб. пособ. М. : Аспект-пресс, 2007. С. 9.

налагічным аспекце вывучэння і перыядызацыі развіцця медыятэксту. Як заўважае А. В. Чутчава, «...у аснове сэнсу ўсіх назваў першых рукапісных лістоў навін, што з'явіліся ў Венецыі і Фларэнцыі, ляжыць паняцце навіны ў рукапіснай форме (“фолья авізі” – “лісток навін”, “рэляцыёнэ” – “паведамленне”, “фолья валантэ” – “лятучы лісток” і інш.). Гэтыя першыя рукапісныя лісткі не былі перыядычнымі, яны выходзілі ў сувязі з узнікненнем якой-небудзь важнай навіны»⁶.

Вынаходніцтва і сусветнае распаўсюджванне тэхнічных сродкаў кнігадрукавання ў сярэдзіне XV ст. вызначылі зараджэнне таго, што сёння прынята называць інфармацыйным грамадствам, у прыватнасці паспрыялі фарміраванню сучаснай сістэмы сродкаў масавай камунікацыі. Друкарскі станок істотна паскорыў хуткасць абмену данымі, стаў рэальнай тэхналагічнай падставай для сярэдневяковай інфармацыйнай рэвалюцыі і яе рухавіком. Наступствы гэтай рэвалюцыі немагчыма пераацаніць: яны карэнным чынам паўплывалі на палітычнае, грамадскае, рэлігійнае і эканамічнае жыццё Еўропы і Азіі,

а таксама на ўсю культурна-цывілізацыйную базу тагачаснага чалавека. Друкаваныя «лятучыя лісткі», пракламацыі, сатырычныя публіцыстычныя творы змянілі структуру грамадскай камунікацыі і сталі важным ідэалагічным інструментам у эпоху Рэфармацыі. Паводле думкі канадскага культуролага, філосафа, філолага і літаратуразнаўцы М. Маклюэна, распаўсюджванне кнігадрукавання прывяло не толькі да прамысловай рэвалюцыі і індустрыялізацыі, але і да ўзнікнення нацыянальных дзяржаў і моў, навуковай рэвалюцыі, якая ўвасобілася ў дасягненнях эпохі Асветніцтва, стала штуршком да выпрацоўкі і развіцця разнастайных форм рэалізацыі асобы ў рэчышчы тэорый рацыяналізму і індывідуалізму. Знешні выгляд паслядоўнасцей стандартызаваных друкаваных знакаў, характар выкарыстання выяўленчых элементаў, прадыхаваны тэхналагічнымі асаблівасцямі і магчымасцямі друкарскай тэхнікі, на думку даследчыка, садзейнічалі канчатковаму ўстанаўленню візуальна-лінейнага ўспрымання інфармацыі і стварэнню адпаведнай будовы мыслення, звязанай з яе асэнсаваннем [5].

Вынікі і іх абмеркаванне

Друкарская справа і кнігадрукаванне (а пазней і выданне перыёдыкі) у Беларусі, якая ў Сярэдневякоўі ўваходзіла ў склад Вялікага Княства Літоўскага, былі цесна звязаны з агульнаеўрапейскімі працэсамі і тэндэнцыямі. Кнігі Францыска Скарыны, апублікаваныя ў Празе з 1517 па 1519 г., сталі не толькі агульнаеўрапейскай каштоўнасцю, але і сапраўднай цывілізацыйнай падзеяй на славянскіх землях. У многіх гарадах і мястэчках ВКЛ пачалі адкрывацца друкарні, яны хутка пераўтвараліся ў мясцовыя цэнтры асветы і культуры. Феномен Францыска Скарыны не абмяжоўваецца сферамі кнігадрукавання, навукі, адукацыі, мовы, філасофіі і тэалогіі. Сугучныя часу агульначалавечыя гуманістычныя ідэі, глыбокае пачуццё нацыянальнай самасвядомасці знайшлі адлюстраванне ў аўтарскіх прадмовах і пасляслоўях да кніжных выданняў. Выкладзеныя ў іх грамадскія погляды, паводле меркавання прафесара А. Г. Слукі, заклалі падмурак айчынной публіцыстыкі. У якасці адметных рыс публіцыстычнай творчасці Францыска Скарыны даследчык адзначае лагічнасць, лаканічнасць, доказнасць. «У публіцыстычнай творчасці беларускага асветніка выразна акрэслены прагрэсіўныя погляды на жыццё, шырока асэнсавана складаная рэчаіснасць беларускага Сярэднявечча»⁷. Сярод іншых асоб, дзейнасць якіх заклала асновы айчынной публіцыстыкі, называюцца вядомыя асветнікі – Кірыла Тураўскі, Васіль Цяпінскі, Сымон Будны, чые выдатныя творы яскрава

сведчаць аб высокім узроўні старажытнай беларускай грамадскай думкі.

Гістарыяграфіі журналістыкі ўласцівая супярэчнасць у падыходах да вызначэння часу выхаду першага беларускага інфармацыйна-публіцыстычнага выдання і, адпаведна, узнікнення айчыннага медыятэксту. Разыходжанне пазіцый не засноўваецца на дыскусійнай для краін Заходняй Еўропы дыхатаміі *рукапісны тэкст – друкаваны тэкст*. Форма ўвасаблення першага беларускага медыятэксту не выступае прадметам палемікі: яна дакладна класіфікуецца як друкаваная. Розніцу падыходаў абумоўлівае погляд на характар выхаду (аднаразовы або перыядычны), а таксама на істотнасць пытання мовы такога выдання. У адпаведнасці з пунктам гледжання на гэтыя базавыя для айчынной журналістыкі моманты вырашаецца праблема храналогіі. Важна, што розныя меркаванні даследчыкаў не з'яўляюцца канкурэнтнымі: яны могуць суіснаваць у межах аднаго артыкула або манаграфіі. Цяжкасць заключаецца ў абгрунтаванні прыярытэту прынцыпаў, што фарміруюць крытэрыі вызначэння пункту адліку.

Структурныя, сэнсава-стылістычныя, мэтава-камунікатыўныя паказчыкі леглі ў аснову меркавання аб тым, што ўзнікненне айчыннага медыятэксту адбылося ў часы ВКЛ – у 1563 г., калі свет пабачыла першае беларускае аднаразовае інфармацыйнае выданне. Як заўважае С. В. Говін, «сёння ўжо дакладна вядома, што першай друкаванай газетай, што

⁶Чутчева А. В. История зарубежной журналистики : учеб.-метод. пособ. : в 2 ч. Ч. 1. От пражурналистских явлений до конца XVIII века [Электронный ресурс]. Барнаул : АлтГУ, 2018. 1 электрон. опт. диск (DVD).

⁷Слука А. Г. Беларуская журналістыка : падручнік. Мінск : БДУ, 2011. С. 29.

выйшла на тэрыторыі Беларусі, была газета-аднадзёнка “Новіны грозныя а жалостлівыя о нападе княжаты Московского Івана на землю руску, которі то князь паленьнем, тыранством, мордованьнем мест, замков добываньнем веліку і знаменіту шкоду вчыняет. З доданьнем релацыей Его Мілості Гетмана ВКЛ княжаты Радзівіла о порахцы места Полоцкаго, 1562 г.”⁸ (далей – «Новіны грозныя...» – Ю. М.). Газета складалася з дзвюх частак: «У першай распа-вядалася пра напад, руйнаванне горада і іншыя яго вынікі. У другой быў надрукаваны загад гетмана ВКЛ князя Мікалая Радзівіла (Рудога) аб абароне горада»⁹. Паводле меркавання А. Г. Слукі, «...самае важнае і цікавае ў назве газеты, што слова “навіны” арганічна супадае з функцыянальнай мэтай перыядычнага друку. Стваральнікі першай беларускай газеты былі настолькі таленавітымі людзьмі і захоплены друкарскай справай, што апорным словам у назве былі навіны, інфармацыя, у чым асноўная сутнасць перыядычнага друку. Прытым “навіны” былі напісаны і гучалі на старабеларускай мове» [6, с. 226].

На падставе характару кірылічнага шрыфту, вырабленага на базе скарынінскага, а таксама з прычыны таго, што ў часы ВКЛ існавала толькі адна друкарня, якая карысталася кірылічным шрыфтам, прафесар А. Г. Слука выказвае думку аб тым, што першае беларускае інфармацыйнае выданне выйшла ў свет у нясвіжскай друкарні, заснаванай Сымонам Будным. На першы погляд «Новіны грозныя...» – дастаткова тыповы для свайго часу помнік пісьменства. Пра гэта сведчаць структура, якая характарызуецца наяўнасцю аўтаномных частак (да ўласна навін дадаецца паведамленне афіцыйнай дзяржаўнай асобы – гетмана ВКЛ), разгорнуты заглавак, што ў дэталіх раскрывае змест тэксту. Але ўжо ў назве твора можна ўбачыць такія асноўныя прыкметы журналісцкага тэксту, як інфармацыйная скіраванасць (апаবাদанне аб гістарычнай падзеі – «порахцы места Полоцкаго»), наяўнасць эмацыянальнай ацэнкі падзеі («новіны грозныя а жалостлівыя», «веліка і знаменіта шкода»), інтэрпрэтаваная падача яе акалічнасцей («напад», «паленьне», «тыранство», «мордованьне мест», «замков добываньне»).

На думку А. Г. Слукі, «...стварэнне “Новін грозных...” – гэта быў ужо зусім новы ўзровень грамадскіх адносін. Грамадства ВКЛ выходзіла з палону аўтарытарнай кансерватыўнай ідэалогіі і набліжалася да ўспрыняцця і разумення заканамернасцей ліберальна-дэмакратычнай эпохі. На парадак дня грамадства паступова ўваходзіла паняцце свабоды грамадзяніна, выбару веравызнання, свабоды асобы, у першапачатковым выглядзе сфармуляваных і прапісаных у знакамітых Статутах ВКЛ. На Беларусі пачынала пашырацца гуманістычная традыцыя

асваення рэчаіснасці, узвышэнне каштоўнасці чалавека і адначасова Божых і свецкіх законаў існавання грамадства» [6, с. 227]. Такім чынам, з’яўленне такога выдання (незалежна ад таго, ці можна лічыць яго першай айчынай газетай у звыклым сэнсе разуменні гэтага слова) было абумоўлена актуальнымі тэндэнцыямі развіцця найважнейшых сфер тагачаснага грамадства – дзяржавы, рэлігіі, асветы, кнігадрукавання і інш.

На працягу наступных дзесяцігоддзяў у ВКЛ выходзілі іншыя друкаваныя выданні, што вызначаліся такімі рысамі, як аднаразовасць, сувязь з актуальнымі гістарычнымі падзеямі і рэакцыя на іх з боку афіцыйных дзяржаўных органаў ці асоб. Сярод іх вылучаюцца выданні «Новіна іста а правдыва о добыты тыраном московскім места Полоцкаго» (1571), «Эдыкт з замку Полоцкаго» (1597), «Nova ex Livona a Tenia anno» (1602), «Новіны о взяті Смоленска, або Триумф радосны» (1610), «Новіны о шчаслівым поступаньні на царство Московское Найяснейшаго Владыслава, Короля Польского. З дрэварытам выбаражучым Дарагабуж і Владыслава, прыймаючага ў абозе паслов масковскіх» (1617) і інш.¹⁰ Відавочна, што загаловкі гэтых твораў другой паловы XVI – пачатку XVII ст. асобнымі моўнымі рысамі нагадваюць назву газеты «Новіны грозныя...» («новіна іста а правдыва о добыты тыраном...», «тріумф радосны», «шчаслівае паступаньне» і г. д.). Гэтыя і іншыя газеты-аднадзёнкі асвятлялі значныя падзеі ў ВКЛ і «з’яўляліся першай спробай арганізацыі пастаянна выходзячых перыядычных выданняў»¹¹.

Гісторык беларускай журналістыкі П. Л. Дарашчонак слухна заўважае: «Магутным стымулам для фарміравання асноўных рыс аналітычнай публіцыстыкі сталі дыскусіі, якія разгарэліся ў канцы XVI – пачатку XVII ст. паміж абаронцамі і праціўнікамі уніі. Творцы палемічнага жанру для абгрунтавання сваіх поглядаў выкарыстоўвалі цікавыя літаратурныя прыёмы, яркія моўныя і выяўленча-вобразныя сродкі, якія склалі непаўторны пласт беларускай публіцыстыкі таго часу. <...> Калі ўлічыць, што толькі ў XVII ст. на тэрыторыі Вялікага Княства было выдадзена 148 кніг на кірыліцы, то менавіта аналітычнай публіцыстыцы было наканавана стаць той урадлівай глебай, на якой павінна было прарасці зерне беларускага перыядычнага друку» [7, с. 4–5].

Перыядычнасць выхаду, як крытэрыі аднясення друкаванай прадукцыі да масавага інфармацыйнага выдання, трэба ўлічваць пры фарміраванні погляду на пачатак генезісу беларускай публіцыстыкі і публіцыстычнага тэксту. У работах даследчыкаў гісторыі айчынай журналістыкі ў якасці першага згадваецца перыядычнае выданне «Нясвіжская газета». Звесткі аб ёй падаюцца супярэчлівыя. У падручні-

⁸Говін С. В. Гісторыя беларускай журналістыкі (1563–1917 гг.): вучэб.-метадыч. комплекс. Мінск: БДУ, 2003. С. 19.

⁹Там жа.

¹⁰Говін С. В. Гісторыя беларускай журналістыкі (1563–1917 гг.): вучэб.-метадыч. комплекс. Мінск: БДУ, 2003. 99 с.

¹¹Там жа. С. 20.

ку «Беларуская журналістыка» перадумовы і грамадска-палітычныя акалічнасці ўзнікнення газеты апісваюцца так: «...на мяжы XVII–XVIII стст. у Беларусі склаліся неабходныя ўмовы для выпуску перыядычных выданняў. Ужо ў час Паўночнай вайны (1700–1721 гг.) узнікла ідэя стварэння газеты на тэрыторыі Беларусі, а ў 1707 г. прадстаўнікі інтэлігенцыі г. Мінска абгрунтавалі неабходнасць друкаваць і распаўсюджваць па пошце бясплатныя перыядычныя выданні. Бліжэй да сярэдзіны XVIII ст. былі спробы выдаваць “Нясвіжскую газету”. Разуменне неабходнасці выдання газет на Беларусі кажа пра тое, што прагрэсіўная інтэлігенцыя бачыла сваё прызначэнне ў тым, каб выкарыстоўваць дасягненні навукова-тэхнічнага прагрэсу на карысць развіцця грамадства. А калі меркаваць, што газета часоў Паўночнай вайны павінна была асвятляць найбольш значныя падзеі, якія фактычна ўплывалі на лёс народаў амаль усёй Еўропы (“Нясвіжская газета” планавалася як мясцовае грамадска-палітычнае інфармацыйнае выданне), то можна сцвярджаць, што ўжо ў тыя даўнія часы існавала ўяўленне аб тыпалогіі перыядычнага друку»¹². С. В. Говін згадвае выданне ў наступным кантэксце: «У сярэдзіне XVIII ст. была няўдалай спроба арганізаваць “Нясвіжскую газету”»¹³. Гістарыёграфы журналістыкі акрэсліваюць сярэдзіну XVIII ст. як час, калі ў выніку

палітычных, сацыяльна-эканамічных і культурных абставін склаліся спрыяльныя ўмовы для ўзнікнення перыядычнага друку ў Беларусі і фарміравання айчыннага медыятэксту.

Кароткая энцыклапедыя «Беларуская ССР» дэманструе яшчэ адзін падыход да вызначэння пачатку гісторыі айчычнай журналістыкі. Крытэрыем у дадзеным выпадку выступае тэрытарыяльны прынцып: «“Газета Гродзенская”, газета, якая выдавалася з 1776 да 1783 у Гродне на польскай мове ў друкарні магната А. Тызенгаўза; першае перыядычнае выданне на тэрыторыі Беларусі»¹⁴. Газета выходзіла на двух старонках фарматам 15 × 20 см і публікавала «матэрыялы пра вайну за незалежнасць у Паўночнай Амерыцы, канфлікты паміж Аўстрыяй і Прусіяй, пра наведванне Полацка Кацярынай II... мясцовыя навіны і аб’явы»¹⁵. Нягледзячы на тое што выданне было польскамоўным, яго кантэнт меў выразную нацыянальна-культурную спецыфіку: «...абмяркоўваліся здрада, прагнасць, амаральнасць польскай і мясцовай беларускай шляхты. Галоўным героем стаў беларускі сялянін-весьялун Несцерка, які высмейваў невуцтва і хцівасць шляхты»¹⁶. Відавочна, што пры такім падыходзе асноўнымі крытэрыямі вызначэння першай беларускай газеты выступаюць лакалізацыя выдання і, паводле ўскосных даных, нацыянальная спецыфіка кантэнту.

Заклучэнне

У якасці асноўных ідэнтыфікацыйных рыс першага беларускага інфармацыйнага выдання айчынных гістарыёграфы вылучаюць друкаваны характар, мову, асаблівасці сэнсавага нападзення, перыядычнасць выхаду, лакалізацыю. Моўны фактар у адных выпадках дамінуе, а ў іншых, наадварот, лічыцца неістотным у параўнанні, напрыклад, з фактарам месца друкавання і распаўсюджвання.

Мова, як ключавы інструмент журналісцкай дзейнасці, з’яўляецца падмуркам кагнітыўна-персуазійнай структуры медыятэксту. Яна вызначае эффект пэўнага публіцыстычнага матэрыялу і акрэслівае тэндэнцыі развіцця публіцыстыкі як віду грамадска-палітычнай літаратуры. Калі шырокае ўзаемадзеянне праз сродкі масавай камунікацыі выступае паказчыкам высокага развіцця грамадства, то мова, якая ў канкрэтны перыяд забяспечвае паўнацэннае функцыянаванне інфармацыйнай прасторы, рэпрэзентуе сябе як цалкам сфарміраваная аўтаномная сістэма, здольная актуалізаваць нават самыя тонкія адценні зместу і прагматыкі. Беларуская мова ў ад-

паведных гістарычных формах адной з першых на славянскіх землях даказала здольнасць служыць сродкам абмену інфармацыяй, рэалізуючы прагматычна-камунікатыўныя інтэнцыі актараў маўлення. У вырашэнні пытання аб сутнасці айчыннага медыятэксту, акрамя яго анталагічных характарыстык як функцыянальнай адзінкі інфармацыйнай прасторы, важную ролю іграюць моўна-камунікатыўныя фактары. «Журналіст – камунікатыўны лідар, таму ўменне прачытваць маўленчую сітуацыю, прадбачыць працэс яе разгортвання, разумець суразмоўцу і прагназаваць вынікі кантактавання не менш важнае, чым, “аддзяляючы зерне ад жыццяў, публікаваць жыцці”... Умець скарэктаваць маўленчую падзею, знаходзячы ісціну, ёсць вызначальная якасць прафесіі журналіста» [8, s. 354].

Першыя беларускія друкаваныя выданні бяруць пачатак у часы, калі роля інфармацыі ў грамадстве і характар яе данясення да шырокіх слаёў насельніцтва мелі значэнне не толькі ў плане азнаямлення з актуальнымі навінамі, але і ў кантэксте факусіроўкі

¹²Слука А. Г. Беларуская журналістыка : падручнік. Мінск : БДУ, 2011. С. 39.

¹³Говін С. В. Гісторыя беларускай журналістыкі (1563–1917 гг.) : вучэб.-метадыч. комплекс. Мінск : БДУ, 2003. С. 20.

¹⁴Газета Гродзенская // Беларуская ССР : краткая энцыкл. : в 5 т. Т. 3. Наўка і наўчныя ўчрежджэння. Тэхніка і тэхналогія. Народнае абразаванне. Культурна-просветітэльныя ўчрежджэння. Печать, тэлевіденне, радыёвешчанне. Здравоохраненне. Фізкультура і спорт. / пад ред. П. У. Бровкі. Мінск : Беларус. сов. энцыкл., 1980. С. 291.

¹⁵Ізданне «Газеты Гродзенскай» // Історыко-культурны цыфравы цэнтр наследзя М. К. Огінскаго : сайт. URL: <https://ahinski.ssrilab.by/stages/28/belarus/detail/> (дата абрацання: 19.10.2023).

¹⁶Там же.

погляду на гэтыя падзеі з пазіцый нацыянальнай ідэі. На думку А. Г. Слукі, «гістарычны вопыт сведчыць, што асноўнымі фактарамі фарміравання самасвядомасці беларускага этнасу былі родная мова, а таксама працэсы ўзнікнення нацыі і стварэння самастойнай дзяржавы» [9, с. 57]. Рэалізуючы грамадскую камунікацыю праз мову, блізкую большасці насельніцтва беларускіх зямель, тагачасныя друкаваныя выданні выконвалі надзвычай важную функцыю кансалідацыі соцыума на нацыянальным культурным і лінгвістычным падмурку. Адпаведна, далучэнне моўных характарыстык да ліку асноўных паказчыкаў медыятэксту выглядае цалкам натураль-

ным і абгрунтаваным. Сапраўды глыбокі і ўсебаковы аналіз тэкстаў сродкаў масавай камунікацыі, акрамя разгляду камунікатыўных, семіятычных і іншых адзнак, павінен уключаць вывучэнне моўных рыс у кантэксце часавых абставін. Згодна з гэтай логікай айчынны медыятэкст – публіцыстычны твор на беларускай мове, які ў канкрэтны гістарычны перыяд адлюстроўвае магістральныя працэсы камунікацыі ў грамадстве з улікам цесна звязанай са структурай мовы кадыфікаванай нормы ў якасці выніку «сацыяльна-гістарычнага адбору з суіснуючых слоў і форм, якія зафіксаваны ў моўнай плыні, больш распаўсюджаных, агульнапрынятых» [8, с. 349].

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Казак МЮ. Специфика современного медиатекста. *Современный дискурс-анализ*. 2012;1:30–41. EDN: ZFUWCZ.
2. Іўчанкаў ВІ. Канцэпт медыя: семантычная структура і арталагічны аспект. В: Урбан ВВ, рэдактар. *Усходнеславянскія мовы ў сучаснай лексікаграфіі. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі; 11 снежня 2015 г.; Мінск, Беларусь*. Мінск: Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя М. Танка; 2015. с. 160–164.
3. Іўчанкаў ВІ. *Дыскусія беларускіх СМІ. Арганізацыя публіцыстычнага тэксту*. Мінск: БДУ; 2003. 257 с.
4. Егоркина ЕЮ. История журналистики. *Медиасреда*. 2020;17:25–28. DOI: 10.24411/2070-0717-2020-10105.
5. Маклюэн М. *Галактика Гутенберга: становление человека печатающего*. Тюрина ИО, переводчик. Москва: Академический проект; 2005. 496 с.
6. Слука АГ. «Навіны…» ад Ф. Скарыны: сацыяльна-палітычныя ўмовы стварэння першай беларускай газеты. У: Дарашчонак ПЛ, рэдактар. *Гісторыя журналістыкі: урокі мінулага і практыка сучасных СМІ. Матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі; 19–20 красавіка 2013 г.; Мінск, Беларусь*. Мінск: Выдавецкі цэнтр БДУ; 2013. с. 223–231.
7. Дарашчонак ПЛ. *Ля вытокаў беларускай журналістыкі*. У: Дарашчонак ПЛ, рэдактар. *Гісторыя журналістыкі: урокі мінулага і практыка сучасных СМІ. Матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі; 19–20 красавіка 2013 г.; Мінск, Беларусь*. Мінск: Выдавецкі цэнтр БДУ; 2013. с. 3–6.
8. Іўчанкаў ВІ. Медыятэкст як каталізатар моўных тэндэнцый і заканамернасцей. W: Malinowska E, redaktor. *Stylistyka. XXIV: różnorodność językowa a styl*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego; 2015. s. 347–355.
9. Слука ОГ. Идеология информационного пространства Республики Беларусь. *Вестник Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка*. 2010;2:56–60. EDN: SJIPXB.

References

1. Kazak MYu. Specifics of contemporary media text. *Sovremennyyi diskurs-analiz*. 2012;1:30–41. Russian. EDN: ZFUWCZ.
2. Iwchankaw VI. [The concept of media: semantic structure and orthological aspect]. In: Urban VV, editor. *Ushodneslavjanskija movy w suchasnej leksikografii. Matjeryjaly Mizhnarodnaj navukovaj kanferjencyi; 11 snezhnja 2015 g.; Minsk, Belarus* [East Slavic languages in modern lexicography. Proceedings of the International scientific conference; 2015 December 11; Minsk, Belarus]. Minsk: Belarusian State Pedagogical University named after M. Tank; 2015. p. 160–164. Belarusian.
3. Iwchankaw VI. *Dyskurs belaruskich SMI. Arhanyzacyja publicystychnaga tjeckstu* [Belarusian mass media discourse. Organisation of journalistic text]. Minsk: Belarusian State University; 2003. 257 p. Belarusian.
4. Yegorkina EYu. [History of journalism]. *Mediasreda*. 2020;17:25–28. Russian. DOI: 10.24411/2070-0717-2020-10105.
5. McLuhan M. *Galaktika Gutenberga: stanovlenie cheloveka pechatayushchego* [The Gutenberg galaxy: the making of typographic man]. Tyurina IO, translator. Moscow : Akademicheskii proekt; 2005. 496 p. Russian.
6. Sluka AG. [“News…” by F. Skaryna: social and political conditions of creation of the first Belarusian newspaper]. In: Darashchonak PL, editor. *Gistoryja zhurnalistyki: uroki minulaga i praktyka suchasnyh SMI. Matjeryjaly Mizhnarodnaj navukova-praktychnaj kanferjencyi; 19–20 krasavika 2013 g.; Minsk, Belarus* [History of journalism: lessons from the past and practice of modern mass media. Proceedings of the International scientific and practical conference; 2013 April 19–20; Minsk, Belarus]. Minsk: Publishing House of the Belarusian State University; 2013. p. 223–231. Belarusian.
7. Darashchonak PL. [At the origins of Belarusian journalism]. In: Darashchonak PL, editor. *Gistoryja zhurnalistyki: uroki minulaga i praktyka suchasnyh SMI. Matjeryjaly Mizhnarodnaj navukova-praktychnaj kanferjencyi; 19–20 krasavika 2013 g.; Minsk, Belarus* [History of journalism: lessons from the past and practice of modern mass media. Proceedings of the International scientific and practical conference; 2013 April 19–20; Minsk, Belarus]. Minsk: Publishing House of the Belarusian State University; 2013. p. 3–6. Belarusian.
8. Iwchankaw VI. [Media text as a catalyst of language trends and patterns]. W: Malinowska E, redaktor. *Stylistyka. XXIV: różnorodność językowa a styl*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego; 2015. s. 347–355. Belarusian.
9. Sluka AG. Ideology of an information space of Belarus. *Vesnik BDU. Seriya 4, Filalogija. Zhurnalistyka. Pedagogika*. 2010;2:56–60. Russian. EDN: SJIPXB.